

Permilovskaya, Anna

Ceremoniał w muzeum na wolnym powietrzu w Rosji

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 3, 117-124

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Permilovskaya

(Uralski Oddział Rosyjskiej Akademii Nauk Państwowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki w Sankt Petersburgu /Filia w Archangielsku/)

Ceremoniał w muzeum na wolnym powietrzu w Rosji¹

Muzea na wolnym powietrzu w Rosji, reprezentując tradycyjną kulturę kraju, często odzwierciedlają w swojej ekspozycji architektoniczno-etnograficznej model typowy dla określonego regionu. Region Rosyjskiej Północy jest prezentowany przez trzy państwowe skanseny: Muzeum w Archangielsku, Muzeum Regionu

*Fragment muzeum Mała Karelia
(fot. Anna Permilovskaya).*

Wołody i Muzeum Republiki Karelii. Wspomniany region zajmuje jedno z ważniejszych miejsc na kulturalnej mapie Rosji, bowiem od około dwóch wieków stanowi określone wyobrażenie istotne dla ich świadomości narodowej Rosjan. Będąc wyjątkowym regionem rosyjskiego dziedzictwa kulturowego, jest traktowany jako unikatowy fenomen narodowej i światowej kultury ze względu na jej wagę. Rezultaty badań dotyczących Rosyjskiej Północy, zasygnalizowanych w temacie artykułu, są szeroko opisane w mojej pracy monograficznej: *Rosyjska Północ*

¹ Badania nad tradycją i jej obecnością w czasach współczesnych są przeprowadzane przy wsparciu grantu Rosyjskiego Funduszu Nauk Humanistycznych. „Syberia i Rosyjska Północ: problemy migracji i interakcji etnokulturowych od XIX do początków XXI wieku” (projekt nr 100100470 – A), 2010-2012.

jako specjalne terytorium dziedzictwa². Praktyczne znaczenie tej pracy jest połączone z teoretycznym i metodologicznym użyciem nauk o zabytkach budownictwa ludowego oraz założeniach skansenowskich.

Nowoczesne muzeum „Mała Karelia” zajmuje terytorium 140 hektarów. Jest ono przy tym największym skansenem w Rosji. Znajduje się w nim 120 zabytków ludowej architektury drewnianej, włączając w to trzy zespoły *in situ*: zabudowania cerkiewne we wsiach Nenoksa i Lyavlya oraz dwór rodziny Kunitsynów wchodzący w skład jednej z ulic o zabytkowej zabudowie w Archangielsku. Muzeum stanowi więc dobry model ekspozycji kultury wiejskiej Rosyjskiej Północy. Dodajmy, że warunki naturalne wpłynęły na kierunek migracji, typ zabudowy i przestrzeń zajmowaną przez osadników. Szczególną pozycję miały tu rzeki, które używane były jako główne szlaki komunikacyjne. Charakterystyczny dla Północy jest też skupiony typ osadnictwa, w którym kolonizatorzy osiedlali się raczej grupami, niż w odseparowanych zagrodach.

Ekspozycja Muzeum „Mała Karelia” skonstruowano według klasycznego schematu – jest to duży model zabudowy typowej dla Rosji północnej, zawierający grupy oddzielnych wsi reprezentujących sześć regionów architektoniczno-etnograficznych. Dodatkowo ekspozycja koresponduje z pradawną, patrymonialną strukturą osadnictwa północnego i odwzorowuje tradycyjny układ przestrzenny wsi. Obecnie udostępnione są 4 sektory.

Ceremonia zaślubin w muzeum Mała Karelia (fot. Anna Permilovskaya).

Ludowe święta, ludowe gry, prezentacje tradycyjnych ceremonii – to wszystko jest w muzeum skansenowskim na co dzień. Tutaj bowiem tradycja i współczesność

² A. Permilovska, *Rosyjska Północ jako specjalne terytorium dziedzictwa*, Wydawnictwo: „Pravda Severa”; Jekaterynburg: Oddział Uralski, Rosyjska Akademia Nauk, Archangielsk 2010, ss. 552.

łączą się w jedno. Podtrzymywanie tradycji świąt ludowych w skansenach wynika wręcz z pewnej konieczności, bowiem specyfiką ośrodka etnograficznego jest oparte na ekspozycji architektoniczno-etnograficznej odtworzenie pełnego obrazu środowiska materialnego i duchowego minionej epoki. W tym celu wykorzystuje się zarówno zabytki architektury, narzędzia, sprzęty domowe, ubiory, jak i ceremonie ludowe. Dzięki temu w trakcie prezentowanych świąt ludowych gość jest w stanie uzyskać więcej niż tylko informacje – staje się bowiem uczestnikiem świątecznych czynności, co pobudza w nim przywiązanie do kultury narodowej oraz wzmacnia jego narodową tożsamość.

W niniejszym artykule postaram się przybliżyć tradycyjną ceremonię ślubną, odtwarzaną w Muzeum „Mała Karelia”, jak też opowiedzieć o współczesnej ceremonii, która jest tam organizowana dla par młodych, przybywających na nią w dniu ślubu, po uroczystości w Urzędzie Stanu Cywilnego. W artykule tym użyłam zdjęć z różnych okresów (1985-2010), co pokazuje historię tej ceremonii w muzeum.

Wcześniej muzeum miało w swoim programie wydarzenie nazywane „Północnym weselem”, przedstawiane przez chór narodowy regionu Leszuckowskiego, prowadzony przez V.S. Alimovą. W czasie jednej z inscenizacji tradycyjnego ślubu, pracownicy muzeum wpadli na pomysł zorganizowania tego typu ceremonii dla nowo pobranych par. Ceremonie ślubne stały się dzięki temu stałym i popularnym punktem działalności skansenu już od 1985.

Wnętrze „ślubnego pokoju”. Fragment ekspozycji w muzeum Mała Karelia (fot. Anna Permilovskaya).

Ślub był największym i najbardziej uroczystym świętem w chłopskim życiu. Rosyjski ślub i wesele to długa, widowiskowa i przyciągająca uwagę ceremonia. W jej skład wchodziły między innymi występy muzyków i recytacje poezji,

a całość mogła trwać od 3 do 7 dni. Zaślubiny niegdyś dzieliły się bowiem na trzy części następujące po sobie: uroczystości przed ślubem, ślub i wesele.

Część pierwsza rozpoczynała się od swatów, którym towarzyszyła specjalna ceremonia *rukobicja*, czyli zawarcie zgody co do ślubu i małżeństwa przez obie rodziny. Odbywały się też wtedy różne uświęcone tradycją czynności w gospodarstwie panny młodej, takie jak: wizyta w bani (saunie) narzeczonej, pożegnanie panińskiego stanu, wykupienie panny i jej warkocza, pieczenie ciasta weselnego.

Najważniejsze fragmenty wydarzenia „Północne wesele” w skansenie prezentuje chór ludowy z regionu Leszucowskiego. Członkowie chóru odtwarzają między innymi: swaty, przyjazd swatów, negocjacje obydwu rodzin i końcową ugodę, czyli *rukobicje*.

Jednak do najważniejszych uroczystości odbywających się przed ślubem należało szcicie wyprawy wiannej oraz wieczór paniński. Wieczór paniński był organizowany w domu panny młodej, gdzie wraz z przyjaciółkami szła ona swoją wyprawkę. Wtedy też przygotowywała prezenty dla swojej przyszłej rodziny.

Szczęście i smutek – to dwa uczucia, na których była budowana rosyjska ceremonia ślubna. Te dwa uczucia upodabniały ślub i wesele do pogrzebu i stypy. Należy pamiętać, że dziewczyna wychodziła za mąż zgodnie z wolą rodziców. Często nawet nie znała bliżej przyszłego małżonka, jednak zapoznanie się młodych na różnego rodzaju przyjęciach i tańcach było również częste.

Jednym z tradycyjnych obrzędów uświęcających zaślubiny w Północnej Rosji było „opłakiwanie ślubu”. Na ślub były w tym celu zapraszane specjalne płaczki. Śpiewały one przygotowane pieśni dla panny młodej, dla pana młodego oraz dla ich krewnych. Panna młoda wraz z jej przyjaciółkami płakała również (co było podkreślane w tekście pieśni). Ich płacz oznaczał pożegnanie z paniństwem, wolnością i pięknem. Opłakiwanie często trwało tak długo, że panna młoda i jej przyjaciółki, aby wywołać oczekiwany przez wszystkich „potok łez”, musiały pocierać oczy cebulą.

Słowo „piękno” w odniesieniu do ceremonii ślubnej używano w kontekście mityczno-poetyckim. Oznaczało ono wolność i paniństwo, które dziewczyna traciła wraz z zamążpójściem. „Piękno” było postrzegane jako bezcielesne stworzenie żyjące w ciele kobiety i odlatujące z niej przed ceremonią ślubną (często pod postacią łabędzia). W tym czasie panna młoda siedziała na stole zawinięta w szal, podczas gdy jej towarzyszki śpiewały: „Odleć moje piękno przez okno”. Pożegnanie z panińskim „pięknem” uchodziło więc za jeden z mitycznych, czy też magicznych obrzędów, przenoszących młodą dziewczynę do innej grupy społecznej i wiekowej.

W czasie wieczoru panińskiego młodzież starała się rozbawić pannę młodą za pomocą pieśni i tańców. Pieśni, oświadczenia, toasty i specjalne przemowy

łączono ze specyficznymi wydarzeniami w czasie uroczystości. Były one też odgrywane przez konkretnych uczestników zaślubin.

Bardzo interesującym momentem w ceremonii zaślubin była też kąpiel panny młodej. Przyjaciółki zdejmowały jej wtedy z głowy dziewiczy stroik, rozplatały warokcz i prowadziły do sauny. Wejście do bani było przykryte brzożowymi gałązkami (region Pinegi) lub szalami (region Mezeński). Podczas kąpieli panna młoda zmywała z siebie swoje „panieństwo”. Następnego dnia do domu panny młodej docierał kondukt weselny. Rodzice błogosławili wtedy młodą parę, następnie pochód zabierał młodych do swego grona. Po ceremonii weselnej korowód przybywał do domu pana młodego, gdzie czekała przygotowana dla wszystkich uczta weselna.

Większość wydarzeń w czasie ceremonii zaślubin odbywała się jednak we wnętrzu domu, gdzie rozgrywała się też główna jej część. W skansenie można zobaczyć wnętrze „ślubnego pokoju” w jednym z udostępnionych domów. Jednak ze względu na znaczną grupę zwiedzających, większość czynności wykonywanych jest na powietrzu, przed dwoma domami zwanymi w związku z tym „domem panny młodej” i „domem pana młodego”. Pracownik z odpowiedniego działu muzeum, przebrany w strój narodowy, wita przy wejściu parę młodą wraz z gośćmi. Zgodnie z rosyjską tradycją używa do tego chleba i soli, uchodzącymi za symbole płodności, głęboko zakorzenione w rosyjskiej kulturze. W regionie Pinegi młodzi dostają dodatkowo owsiankę, którą panna młoda zjada zakryta szalem. W owsiance jest również zrobione specjalne zagłębienie na masło, z którego z kolei czerpie pan młody, by spróbować i następnie poczęstować swoją małżonkę. Wspólny posiłek młodych w czasie ślubu jest w wielu kulturach uznawany za symbol przyszłej ich zażyłości.

Powitanie chlebem i solą pary młodej (fot. Anna Permilovskaya).

Symbolika posiłków weselnych jest następująca: chleb był ceremonialnym darem, symbolem powodzenia i dobrobytu; sól używana z chlebem lub oddzielnie była traktowana jako symbol opieki, miała bowiem strzec związku przed zepsuciem; natomiast wspólny posiłek, tak samo jak rzucanie ziarna na parę młodą, posiadał magiczne znaczenie – zapewniał nowożeńcom mnogość dzieci, szczęście i powodzenie.

Warto zaznaczyć, że ceremonie zaślubin prezentowane w muzeum zostały odtworzone w oparciu o materiały historyczne opisujące rytuały ślubne w Rosji Północnej. W uroczystościach tych ważną rolę odgrywało również zabezpieczenie pary młodej od działania złych mocy. Niektóre z tych zabiegów przedstawiane są i w muzeum. Na przykład droga, po której idą młodzi, jest wcześniej zamieciona, na uprzęży ślubnego powozu zawieszane są dzwonki, mające odstraszać diabelskie moce, a najbardziej widoczną barierą dla zła jest próg domu.

Przewodnik zaprasza księżniczkę i księcia (bo tak nazywano pannę i pana młodego) do odbycia tak zwanej podróży ślubnej przez muzeum. Jadą oni wśród bicia dzwonów dookoła skansenu i docierają do chłopskiego domu znajdującego się w kargopolsko-oneskim sektorze. Tutaj są już oczekiwani przez swoich gości.

„Dom” i „palenisko” to słowa o tym samym źródłosłowie w języku starorosyjskim. „Palenisko” może też swoim znaczeniem całkowicie zastąpić „dom”, na co jest kładziony nacisk podczas ceremonii. Aby na palenisku zawsze był ogień, a szczęście w domu – przewodnik zaprasza parę młodą do pocięcia polana i użycia go do rozpalenia swojego nowego ogniska domowego. W trakcie wesela wspomniany moment to szansa dla gości weselnych, by wręczyć gospodarzom szczapki drewna jako prezent z okazji przenosin do nowego domu.

Podczas ceremonii we wnętrzu „ślubnego pokoju” (fot. Anna Permilovskaya).

Następnie przewodnik ceremonii zaprasza młodych do wejścia do chłopskiej chałupy, rozdaje gościom ziarno i razem rzucają je na nowożeńców. Jest to gest zapewniający małżeństwu płodność: „jak łabędź z piskletami, jak księżyc z gwiazdami, jak drzewo z liśćmi”. Ręce pary młodej są wtedy związane ręcznikiem.

Oprócz części działań obrzędowych wspólnych dla małżonków istnieją też działania odrębne. Na przykład specyficzne próby dla pary młodej odbywają się w domu z bali. Panna młoda wyszywa na tamburynie, w czasie gdy goście wraz z przewodnikiem – wodzirejem śpiewają dopingującą ją piosenkę. Później następują kolejne próby panny młodej: jest ona zabierana do zabytkowych żaren, gdzie mieli ziarno, wymieniając ulubione danie małżonka oraz przepis na placki. W czasie tego stylizowanego wesela młodzi odgrywają role gospodarzy domu.

Po próbach panny młodej przychodzi czas na jej małżonka. Na ławie kładzione jest zabytkowe narzędzie, które musi on poprawnie nazwać i opisać, jak go używać. W tym czasie asystent wodzireja wyprowadza w tajemnicy pannę młodą do innego pokoju – „porywa ją”. Ceremonia wykupienia młodej następuje po tym, jak jej małżonek poprawnie odpowie na wszystkie zagadki dotyczące życia na wsi. Za żonę płaci on „porywaczowi” piernikami i innymi słodyczami. By ją jednak wykupić, musi wykonać jeszcze jedno zadanie – podejść do niej jak najmniejszymi krokami, z każdym krokiem nazywać swoją ukochaną jak najczulszymi słowami. Na pamiątkę ceremonii ślubnej para młoda otrzymuje list z ich imionami. Wydarzeniu akompaniują cerkiewne dzwony.

Odzwierciedlając codzienne życie wiejskie w XIX wieku, używając elementów tradycyjnego północnego wesela w tworzeniu współczesnej ceremonii ślubnej w skansenie, można w skrócie zaprezentować rozległą kulturę Północnej Rosji. Takie stylizowane ceremonie dla par młodych na terenie muzeum, ciesząc się dużym zainteresowaniem gości, stają się tym samym częścią życia współczesnych nowożeńców.

Literatura

- **Anna Borysovna Permilovskaya**, *Rosyjska Północ jako specjalne terytorium dziedzictwa*, Wydawnictwo: „Pravda Severa”; Jekaterynburg: Oddział Uralski, Rosyjska Akademia Nauk, Archangielsk 2010, ss. 552.

Summary

Anna Permilovska

(The Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, National University of Culture and Arts in St. Petersburg / Branch Arkhangelsk /)

The ceremony in the open-air museum.

The text presents the exhibition in the Russian museum in the open air “Little Karelia”, which aims to show a complete picture of the material and the spiritual environment of the era. For this purpose both the monuments and folk ceremonies are used. A guest of the museum is not only a spectator, but a participant in festive celebrations. As an example the author presents the reconstruction of a traditional wedding ceremony, which is organized at the Museum for young couples who come there on their wedding day. The text describes in detail the preparation for the wedding ceremony and the activities associated with the very ceremony at the museum. In conclusion the author states that such stylised ceremonies for young couples in a museum are very popular with guests and become a part of a modern life of the newlyweds.